

Світлана Пошивайло

ПРО КЕРАМОЛОГІЧНІ ТЕРМІНИ В ДОВІДКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Проблема правильного вживання наукової термінології пов'язана з означенням певних реалій. Допомагають у цьому спеціальні лексикографічні праці, зорієнтовані на вивчення термінології окремих галузей. Простежимо, як подано в довідковій літературі тлумачення гончарної лексики та керамологічних термінів.

Словник-довідник «Образотворче мистецтво» (Тернопіль), виданий у 2003 році (упорядник художник-дизайнер Анатолій Пасічний), містить 2000 термінів, які вживаються у мистецтвознавстві. Це дуже різноманітний матеріал: терміни

з образотворчого, декоративно-ужиткового й театральнo-декораційного мистецтв, дизайну, архітектури та мистецтвознавства.

На жаль, із поданим в словнику-довіднику тлумаченнями не завжди можна погодитися. Наприклад, до терміна *бісквіт* через тире подано пояснення: «у художній кераміці біла неглазурована порцеляна, а також вироби з неї». Таке речення доречніше було б оформити так: «*бісквіт* – біла неглазурована порцеляна, а також вироби з неї у художній кераміці» або ж «*бісквіт* – (у художній кераміці) біла неглазурована порцеляна, а також вироби з неї». Щодо терміна «бісквіт» варто зауважити, що з порцеляни вироби не формують, оскільки порцеляна – це вже сформовані та випалені вироби про що й читаємо у згаданому довіднику: «у декоративно-прикладному мистецтві посуд, статуетка та ін. художні вироби з білої випаленої глини зі спеціальними сумішами, для яких характерна дрібнопориста будова (т. зв. спечений черепок) та прозорість у тонкому шарі». Таке пояснення терміна *порцеляна* вважаємо неправильним, бо не можна формувати вироби з випаленої глини.

Та сама помилка повторюється й у тлумаченні інших термінів: *гончарні вироби* – «вироби з випаленої кольорової глини»; *кераміка* – «всі різновиди художніх виробів з випаленої глини»; *майоліка* – «вироби з кольорової випаленої глини»; *теракота* – вироби «з опаленої глини»; *фаянс* – вироби «з білої випаленої глини». Не обов'язково треба бути причетним до гончарства, щоб знати, що вироби формуються з сирової глиняної маси, а потім випалюються.

Дещо парадоксальним видається визначення терміна *гончарна глина*: «м'яка на дотик, утворює з водою досить тягучу масу, легко розтирається і розчиняється у воді. У природному стані дуже забарвлена і зберігає свій колір при випалюванні в печі». Ніколи гончарна глина не зберігає свого природного кольору при випалюванні, та й словосполучення *дуже забарвлена* викликає подив, оскільки слова *дуже, не дуже* не можуть вказувати на ступінь забарвленості глини. Або, скажімо, термін «*черепок*» пояснено так: «неглазурована кераміка; випалена глина червоного кольору, за міцністю нагадує кістку». Можливо, взявши в лапки слово, автор мав на увазі не пряме його

значення, а переносне, чи хотів наголосити, що як діалектизм слово вживається саме з таким значенням (хоча насправді воно вживається як узагальнювальна назва всієї глиняної продукції – і глазурованої, і неглазурованої – незалежно від кольору або ж у значенні «частина від цілого виробу»). Неточні тлумачення применшують цінність словника-довідника.

Звернімося до словника-довідника «Україна в словах» (Київ, 2004), укладеного працівниками лабораторії народознавчої лексики Волинського університету. Приємно, що укладачі свідомі того, що «питання про побудову словникової статті – одне з найважливіших у лексикографії». Автори визнають, що «перша спроба створити український мовоукраїнознавчий словник не застрахована від помилок і недоглядів» та обіцяють бути вдячними «усім, хто надішле нам свої зауваження й конструктивні пропозиції, які допоможуть покращити текст». Отож, вношу такі пропозиції стосовно слів, що належать гончарній термінології і становлять 1,5 % від всіх представлених у довіднику та 25 % розділу «Хатні речі».

У запропонованих визначеннях укладачі мали б дотримуватись певного критерію, наприклад, брати за основу або ж «форму», або ж «призначення», хоча варто було б поєднати обидва ці критерії для детальнішого опису. Тим часом автори вживають то один, то інший непослідовно. Ось, наприклад, визначення горщика або макітри. Складно уявити «високу, круглу, переважно глиняну посудину, трохи розширену в нижній частині». Хоч таке тлумачення, підтверджене цитуванням відомого керамолога Олесья Пошивайла, маємо в авторитетному виданні «Словник української мови» в 11-ти томах, що почав виходити в 1970 році.

У праці «Ілюстрований словник народної гончарської термінології Лівобережної України (Гетьманщина)» (Опішне, 1993) читачі прочитають, що глечик – це «висока посудина з вушком (без вушка) для тримання, головним чином, молочних продуктів (молока, сметани тощо)» Згаданий словник ілюстрований, тому читач матиме змогу уточнити інформацію.

Про макітру в словнику «Україна в словах» читаємо: «велика глиняна посудина у вигляді великої миски». Для жителів Поділля, де макітра справді схожа на миску, начебто і все зрозуміло,

однак можуть виникнути складнощі в сприйнятті такого визначення, наприклад, у жителів Полтавщини, оскільки у їхньому регіоні макітри мають відмінну форму. Нижче сказано, що ця «посудина має вигляд горщика чи миски з високими краями». Виникає питання, як відрізнити горщик від миски та від макітри. Із прочитаного складається враження, що назви на означення трьох різних предметів синонімічні. Щодо «переважно глиняної посудини» зауважу, що макітра – це назва саме глиняної посудини, бо з іншого матеріалу макітри не виготовляються. Варто було б зазначити, що макітра використовувалася й для замішування тіста, оскільки у тлумаченні згадується, що «цей посуд роблять переважно великого розміру...». Зрозуміло, що макітри великого розміру не використовувалися для розтирання маку чи зерна і тим більше не для подавання вареників, каші чи картоплі.

Доречно було б і хронологічно узгодити інформацію, наприклад, глечик, макітру й куманець «виготовляють», а вже миску, горщик і тарілку «колись виготовляли». Такі, на перший погляд, дрібні неточності і псують загальне враження про згадане видання.

Кілька слів про розширене й доповнене видання словника-довідника «Образотворче мистецтво» (Київ) Анатолія Пасічного, яке побачило світ у 2007 році. Цей енциклопедичний словник-довідник має у своєму складі понад 3000 термінів, де практично кожен другий термін супроводжується ілюстрацією. На відміну від першого видання, тут знайдемо етимологію термінів, розширено обсяг тлумачення. Велика кількість кольорових фото й зовнішній вигляд словника справді вражають. На жаль, помічаємо неточності, наприклад, у визначенні гончарних виробів: «в декоративно-ужитковому мистецтві вироби з випаленої кольорової глини, що мають пористу структуру й покриті прозорою глазур'ю або ангобом. До гончарних виробів, головним чином, належить посуд найпростішого типу, виготовлений на гончарному крузі. У широкому значенні термін «гончарні вироби» може охоплювати майоліку і навіть кераміку». Повторюся, зауваживши, що з випаленої глини вироби не виготовляються. Крім цього, виникають питання щодо тексту: «Якщо вироби не покриті «прозорою глазур'ю або ангобом», то вони вже не гончарські?», «Який це посуд найпростішого типу?» і, врешті-решт, «Що мав

на увазі автор, коли писав, що «термін «гончарні вироби» може охоплювати майоліку і навіть кераміку»? Зі слів виходить, що не обов'язково охоплює, а тільки може. Хоча насправді поняття «кераміка» обов'язково охоплює гончарні вироби, про що сказано й у згадуваному словнику: кераміка – це «всі різновиди художніх виробів з випаленої глини спеціального складу та приготування (насамперед порцеляна, фаянс, майоліка, теракота, кам'яна маса, гончарні вироби)».

Не могу не згадати словник «Декоративно-ужиткове мистецтво» 2000 року видання (Львів) та «Російсько-український словник художніх термінів» (Київ), укладений Леонідом Шкарубою та Любов'ю Спанатій у 2004 році.

Допущені в цих виданнях помилки – це наслідок того, що укладанням словників займаються нефахівці. Однак відсутність фахової літератури й рецензій фахівців певної галузі спричиняє появу словників такої якості. Зауважимо, що в словниководовіднику «Україна в словах» менше помилок, очевидно, тому, що словник рецензували не лише мовознавці, а й фахівці історичних, біологічних, фізико-математичних та педагогічних наук. Адже ще Олег Трубачов зазначав: «Суть справи полягає в тому, що лексикограф, укладач словника мови, діалекту навряд чи розуміється на певній виробничій термінології краще, ніж етнограф-спеціаліст чи краєзнавець, які добре володіють реаліями (крім випадків..., коли обидва спеціалісти поєднуються в одному)» [1: 178].

Науковці, які займаються термінологією, своїм першочерговим завданням ставлять збирання, систематизацію, узагальнення самих лексем, втім, важливо конкретизувати їхнє значення, спираючись на досвід фахівців.

1. Трубачев О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции). – М., 1966.